

اولین کتاب اقتصاد کلاسیک در ایران

اصول ثروت ملل

یعنی اکونومی پلیتیک

سرشناسه	: فروغی، محمدعلی، ۱۲۵۴ - ۱۳۲۱.
عنوان و نام پدیدآور	: اصول علم ثروت ملل یعنی اکونومی پلنتیک / پُل بیرگارد / ترجمه و تالیف محمدعلی فروغی؛ با مقدمه‌ای از یداله دادگر، تصحیح و تحشیه فرهاد نوع پرست.
مشخصات نشر	: تهران: آماره، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۳۵۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۷۹۰-۰-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: اقتصاد
شناسه افزوده	: دادگر، یدالله، ۱۳۳۴ - ، مقدمه نویس
شناسه افزوده	: نوع پرست، فرهاد، ۱۳۵۷ - ، توضیحات
رده بندی کنگره	: ۴۶۱۳۹۱ ف۲ / HB ۱۸۰
رده بندی دیویی	: ۳۳۰ / ۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۸۷۸۵۲۶

اولین کتاب اقتصاد کلاسیک در ایران

اصول ثروت ملل

یعنی اکونومی پلیتیک

به قلم پُل بیرگارد

ترجمه و تألیف محمدعلی فروغی (ذکاءالملک)

مدرسه علوم سیاسی

۱۲۸۴ هجری خورشیدی

با مقدمه‌ای از دکتریداله دادگر

توضیحات از فرهاد نوع پرست

نشر آماره

عنوان: اصول ثروت ملل یعنی اکونومی پُلْتیک Title: Elements Of Political Economy
تالیف: پُل بیرگارد Author: Paul Beauregard
ترجمه و تالیف: محمدعلی فروغی (ذکاء الملک) Translator: Mohammad Ali Forooghi
شابک: ۵-۰-۹۲۷۹۰-۶۰۰-۹۷۸ ISBN: 978-600-92790-0-5
نوبت چاپ: دوم، ۱۴۰۱ The second edition published: 2022
تیراژ: ۳۰۰ نسخه Circulation: 1000 impression
هرگونه کپی برداری، اسکن، میکروفیلم جزئاً یا کلاً بدون اجازه مکتوب نشر آماره ممنوع بوده و پیگرد قانونی دارد No portion of this book may be reproduced, by any process or technique, without the express written consent of the publisher (Amareh press)
محتوای اصلی کتاب بازتاب اندیشه‌های پدیدآورنده‌ها می‌باشد و مسئولیت درستی آن به عهده آن‌ها می‌باشد The views expressed in this publication represent those of the individual Author and Editor. These views do not necessarily reflect endorsement by the Publisher (Amareh press)
© تمامی حقوق چاپ و نشر برای نشر آماره محفوظ است © ALL RIGHTS RESERVED:
For The Amareh Press
دفتر مرکزی نشر آماره (پخش و فروش): تهران، میدان انقلاب، خیابان انقلاب، ابتدای خیابان دوازده فروردین، پلاک ۳۱۶، واحد ۴ تلفن ۰۹۳۶۸۷۶۴۳۹۱

برای آگاهی از اطلاعات بیشتر به وب سایت نشر آماره مراجعه کنید:

www.nashreamareh.ir

فهرست مطالب

۷	مقدمه دکتر دادگر
۴۲	دیباچه فروغی
۴۵	مقدمه
۵۵	باب اول: تولید ثروت
۶۱	فصل اول: دخالت طبیعت در تولید ثروت
۷۰	فصل دوم: کار و صنعت
۱۱۱	فصل سیم: سرمایه
۱۳۳	باب دوم: توزیع ثروت
۱۳۹	قسمت اول
۱۳۹	فصل اول: مالکیت افراد
۱۴۸	فصل دوم: صحت مالکیت شخصی
۱۶۱	قسمت دوم
۱۶۱	فصل اول: سهم ملاک در توزیع ثروت
۱۶۹	فصل دوم: سهم صاحب سرمایه در توزیع ثروت
۱۷۶	فصل سیم: سهم متصدی در توزیع ثروت
۱۸۰	فصل چهارم: سهم کارگران در توزیع ثروت
۱۹۷	فصل پنجم: احتمالات آینده در ترتیب آزادی امور ثروتی
۲۰۵	باب سیم: دوران ثروت
۲۰۹	فصل اول: معاوضه و تحقیق در باب ارزش
۲۱۸	فصل دوم: پول

۲۳۷.....	فصل سیم: اعتبار.....
۲۶۹.....	فصل چهارم: تجارت.....
۲۹۵.....	باب چهارم: مصرف ثروت.....
۳۰۲.....	فصل اول: در خصوص عادات مردم در مصرف ثروت و اثر آن.....
۳۱۲.....	فصل دوم: شرکت‌های مصرفی و صندوق‌های ذخیره و ادارات بیمه و ادارات بَرّیه.....
۳۲۷.....	باب پنجم: استفاده قوانین مالیاتی از علم ثروت.....
۳۲۹.....	فصل اول: دولت و وظیفه و مخارج آن.....
۳۳۴.....	فصل دوم: تعریف مالیات.....
۳۴۷.....	خاتمه.....

مقدمهٔ دکتر دادگر

پیام‌گیری کارساز از ابتدایی‌ترین درس‌های علم اقتصاد؛
به بهانه نگاشتن مقدمه‌ای بر کتاب اصول ثروت ملل، اولین کتاب علم اقتصاد در ایران،
اثر زنده‌یاد محمدعلی فروغی

نخست جا دارد از جناب آقای نوع‌پرست مدیر محترم نشر آماره سپاسگزاری نمایم که از اینجانب درخواست نمودند تا به مناسبت بازچاپ کتاب ارزشمند اصول علم ثروت ملل اثر استاد محمدعلی فروغی (اولین کتاب علم اقتصاد در ایران) مقدمه‌ای بر آن کتاب بنگارم. دوم لازم است اشاره کنم که کتاب مربوطه بیش از ۱۱۰ سال است تدوین و ترجمه گردیده است (سال ۱۲۸۴ خورشیدی)، از این رو وقتی اینجانب به محتوای کتاب دقت کردم به وضعیت پیشرفت علم اقتصاد در کشور در هنگام نوشتن این مقدمه (سال ۲۰۱۵ میلادی یا ۱۳۹۴ خورشیدی) تأسف خوردم؛ زیرا چنین یافته‌های علمی عظیم و چنان اندیشمند با کفایتی بیش از یک قرن پیش در رأس سیاست‌گذاری آموزش عالی ایران وجود داشته، اما برنامه‌ریزان آموزشی و اقتصادی کشور با وجود فاصله بیش از یک قرن، هنوز به یک استراتژی روشن و قابل قبول در عرصه‌های مربوط به آموزش و پژوهش علم اقتصاد و نظام اقتصادی نرسیده‌اند. ناگوارتر آنکه با وجود میراث عمیق علم اقتصاد در آموزه‌های فرهنگی و ملی در عصرهای گذشته هنوز برخی در مورد کارایی، اصالت و رسالت علم اقتصاد در ایران تردید دارند (حتّاً برخی جناح‌های فکری دنبال تغییر و جایگزین کردن این علم بوده‌اند). خلاصه با ملاحظه این امور به فکر فرو رفتم و به بهانه نوشتن مقدمه‌ای بر کار مرحوم فروغی، با کمک

ابتدایی‌ترین اصول علم اقتصاد نوعی پیام‌گیری تدوین‌کردم. امیدوارم که این مقدمه تذکری باشد نسبت به دولتمندان عرصه تصمیم‌گیری، آموزشی و اقتصادی؛ تا بجای تردید در بنیان‌های این علم انسانی، اجتماعی و اصیل (اقتصاد سیاسی)، پیوند معنی‌دار آن را با فرهنگ و تمدن ایرانی مورد توجه قرار دهند. قابل ذکر است که در مقدمه‌ای که مرحوم دکتر عظیمی (اقتصاددان برجسته ایرانی حدود ۱۸ سال پیش) بر چاپ قبلی اصول علم ثروت ملل از مرحوم فروغی (چاپ سال ۱۳۷۷) نگاشته‌اند، مطالب عبرت‌آموز دیگری ذکر شده است. امید است مقدمه اینجانب بر چاپ فعلی (سال ۱۳۹۴)، مکملی بر مقدمه مذکور باشد. قبل از ارائه مقدمه خود، مناسب می‌دانم توضیحی کوتاه پیرامون این اثر ارزشمند و نویسنده آن ارائه کنم.

کتاب اصول ثروت ملل (یا درواقع اصول اقتصاد سیاسی) اثر دانشمند معروف مرحوم میرزا محمدعلی خان ذکاء‌المک معروف به فروغی می‌باشد. هر چند این کتاب درواقع نوعی ترجمه و نگارشی جدید از کتاب اقتصاد سیاسی اثر «پل بیورگارد»^۱ اقتصاددان و نویسنده فرانسوی می‌باشد، اما ترجمه و تدوین عالمانه مرحوم فروغی که آن را به شکلی جدید بازنویسی کرده؛ و به صورت متنی مدرن و درسی در رشته اقتصاد ارائه نموده است. در عین حال کتاب به سبکی سنتی ولی با محتوایی مدرن تنظیم گردیده است. این کتاب ۵ بخش (یا به تعبیر نویسنده ۵ باب) دارد که تولید، توزیع، مصرف، چرخه اقتصاد و دولت و مالیه را پوشش می‌دهد. این‌ها درواقع مهم‌ترین مباحث قائم به ذات علم اقتصاد و نظام اقتصادی هستند. این ۵ بخش در قالب ۱۷ فصل مهم‌ترین مطالب علم اقتصاد کلاسیک جدید (یا اقتصاد سیاسی) را تشکیل می‌دهند:

در بخش اول (یا باب اول) که تولید ثروت نام دارد، علم اقتصاد سیاسی یا علم ثروت تعریف می‌شود. سپس به ارتباط علم اقتصاد با دیگر علوم انسانی و اجتماعی اشاره می‌شود. تولید ثروت و لوازم آن، نقش انسان و دیگر عوامل، جایگاه کار و نیروی انسانی در اقتصاد سیاسی، نقش عقلانیت نیروی انسانی در تولید ثروت، تقسیم کار و تشریح انواع صنایع مرتبط با کار، بحث فصل‌های اول و دوم کتاب (از بخش اول) را پوشش می‌دهند. فصل سوم از بخش اول به توصیف ابعاد مختلف سرمایه می‌پردازد. تعریف سرمایه، انواع آن، نقش بشر و عقلانیت وی در ایجاد و کاربرد سرمایه، پس انداز و حفاظت از سرمایه، دیگر موضوعات فصل مربوطه می‌باشند.

بخش دوم که به توزیع ثروت اختصاص دارد با محوریت مالکیت عوامل تولید و سهم عوامل مختلف تولید از محصولات، نقش دولت در توزیع، تعیین دستمزد، نقش عرضه و تقاضا، محوریت نیروی کار و شخصیت انسانی در توزیع، مدون گردیده و اصلی ترین مباحث ارتباطات علم اقتصاد و جامعه انسانی در آن پردازش شده است.

بخش سوم که چرخه اقتصاد و چرخه تولید نام دارد تشریح مبادله، ارزش مبادله، شکل گیری قیمت، نقش پول، انضباط نظام پولی، نظام اعتباری و بانکی، اوراق قرضه دولتی، اوراق بهادار مالی، بخش های مختلف تجارت داخلی و خارجی و نقش دولت در تجارت را بر عهده دارد. بخش چهارم به توصیف مصرف، انواع مصرف، الگوی مصرف، نقش دولت در مصرف و حفاظت از حداقل مصرف فقر اختصاص دارد.

سرانجام بخش پایانی (یا باب پایانی) به دولت و مالیه مربوط بوده شامل تعریف دولت، وظایف دولت، هزینه ها و درآمدهای دولت، انواع مالیات، کارآمدی و عادلانه بودن مالیات و موارد مشابه می باشد.

در هر صورت کتاب مرحوم ذکاء الملک حاکی از تلاش، دقت، عمق علمی، تدبیر و انسجام قابل قبولی است. محمدعلی فروغی دردشتی، معروف به ذکاء الملک در سال ۱۲۵۴ خورشیدی در تهران به دنیا آمد. او در سن ۳۰ سالگی کتاب اقتصاد پیش گفته را مدون ساخت. او در رشته پزشکی در دارالفنون تهران تحصیل کرد و مطالعات خود را در ادبیات، اقتصاد و سیاست ادامه داد. او در سن کمتر از ۲۰ سالگی استاد فلسفه و تاریخ شد. فروغی مدرس مدرسه سیاسی و معلم خصوصی احمدشاه نیز بود. درکنار حرفه معلمی سمت های مختلفی همانند نمایندگی مجلس، ریاست دیوان عالی کشور، وزارت مالیه و نخست وزیری را نیز تجربه کرد. هم در اندیشه و هم در مدیریت مشی ای میانه داشت و از اصول گرایی افراطی و رادیکال گرایی به دور بود. علاوه بر کتاب اصول علم ثروت ملل، نوشته هایی مانند تاریخ مختصر ایران، حکمت سقراط، سیر حکمت در اروپا، آیین سخنوری، دوره مختصر علم فیزیک و موارد دیگری را به رشته تحریر درآورده است. در اندیشه سیاسی به دولتی مردم سالار و متعادل عقیده داشت و بر حقوق ملت و مقابله با استبداد اصرار می ورزید. در مشی اقتصادی نیز نه اقتصاد لیسفری^۱ (اقتصاد بازار کاملاً آزاد) را موفق می دانست و نه رویکردهای سوسیالیستی را. بلکه بر نظامی مختلط، با داشتن یک بخش خصوصی توسعه یافته و با نظارت دولتی قانون مند و منضبط تأکید داشت. او سرانجام در سال ۱۳۲۱

خورشیدی و در سن ۶۷ سالگی بر اثر سکت قلبی درگذشت. اینجانب این مقدمه بر کتاب این مدیر با کفایت، اندیشمند متعادل، ایران شناس و ایران دوست با اخلاق و سیاست مدار مردم گرا را به خود او تقدیم می کنم. امید است که تأمل در این مقدمه توجه هر خواننده صاحب درک و صاحب درد را از یک سو به اهمیت دوباره علم اقتصاد (و از این رو مظلومیت آن در ایران امروز) برانگیزد و از سوی دیگر بر جای خالی مدیران و نویسندگان با کفایتی چون فروغی ها و آثار ارزشمندی چون کتاب اصول اقتصاد سیاسی وی، افسوس خورد. نگارش این مقدمه همزمان است با حضور اینجانب در فرصت مطالعاتی در دانشکده اقتصاد دانشگاه ایلینوئیز آمریکا و دسترسی به منابع جدید و غنی کتابخانه مشهور این دانشگاه و امکانات دیگر دانشکده اقتصاد؛ از این رو جا دارد از مسئولان این دانشگاه و بخصوص رئیس گروه اقتصاد پرفسور مارتین پری و همکارانشان سپاسگزاری نمایم.

پیام گیری کارساز از ابتدایی ترین درس های علم اقتصاد

۱- مطالب آغازین

هدف از تدوین این مقدمه یادآوری اهمیت توجه عملی به نقش برخی از اصول ابتدایی علم اقتصاد در رسیدن به پیشرفتی همه جانبه است. دقت بیشتر در این مقدمه این پیام را می رساند که این علم، یافته ای انسانی و اجتماعی قدرتمند است که هم می تواند در تحلیل و تبیین و درست اندیشی بکار رود، هم در سیاست گذاری اقتصادی کارساز باشد و هم برای تصمیم گیری مدیران غیر اقتصادی مفید باشد. این مقدمه نقش علم اقتصاد در بهتر ساختن نظام اقتصادی و اجتماعی را نشان می دهد. در ابتدا به طرح مسئله و سؤالات مربوطه اشاره می گردد، سپس به اهمیت و جایگاه تحلیل اقتصادی و نقش علم اقتصاد در بررسی ها و کارکردهای زیرسیستم های مختلف نظام اجتماعی پرداخته می شود (در ادامه فهرست وار به یک سری مطالب کلیدی اشاره می شود):

۱. علم اقتصاد یا اقتصاد سیاسی در حال حاضر و بنا به دلایل گوناگون به آن جایگاه رسیده است که می تواند به تحلیل بسیاری از موضوع ها و واقعه های روزمره زندگی فردی و اجتماعی انسان ها مبادرت نماید. از این رو کاربرد علم اقتصاد و تحلیل اقتصادی محدود به حوزه ها و عرصه های خود اقتصاد سیاسی نگردیده بلکه به ابزاری قدرتمند برای بررسی دیگر حوزه ها و عرصه های فردی و اجتماعی تبدیل گردیده است؛ یعنی عناصر و ابزارهای این علم علاوه بر اقتصاد، برای راهنمایی رفتار کارگزاران و خط مشی دهی در امور سیاسی، روان شناسی،

(این‌ها نمونه‌هایی از پیام‌گیری کارساز از ابتدایی‌ترین درس‌های علم اقتصاد و اقتصاد سیاسی را پوشش می‌دهد).

منابع

1. Frechette, G and Schotter, A (2015), *Hand Book Of Experimental Economic Methodology*, Oxford University Press.
2. Hahnel, J (2015), *The ABC Of Political Economy*, Plato press.
3. Lipsey, R. G (1995), *An Introduction To Positive Economics*, London, Oxford University Press.
4. Mankiw, N. G (2014), *Principles Of Economics*, Cenage Learning publishing center
5. Samuelson, P, and Nordhaus, W, (2009), *Micro-Economics*, McGraw-Hill, 19th ed.
6. Sen, A, (2005), *On Ethics And Economics*, oxford university press.

۷. فروغی، محمدعلی، (۱۳۸۴ خورشیدی)، *اصول علم ثروت ملل*، مدرسه علوم سیاسی.
۸. اسمیت، آدام (۱۳۵۷)، *ثروت ملل*، ترجمه سیروس ابراهیم‌زاده، نشر پیام.
۹. پوپر، کارل (۱۳۷۰)، *منطق اکتشاف علمی*، ترجمه احمد آرام، انتشارات سروش.
۱۰. دادگر یداله (۱۳۹۰ الف)، *درآمدی بر روش‌شناسی اقتصاد*، نشر نی، چاپ سوم.
۱۱. ——— (۱۳۹۲)، *اصول تحلیل اقتصادی: خرد و کلان*، نشر آماره، چاپ دوم.
۱۲. ——— (۱۳۹۲)، *اقتصاد بخش عمومی*، انتشارات دانشگاه مفید، چاپ سوم.
۱۳. ——— (۱۳۹۳)، *مالیه عمومی و اقتصاد دولت*، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، چاپ هفتم.
۱۴. ———، رحمانی، تیمور (۱۳۹۳)، *مبانی و اصول علم اقتصاد*، بوستان کتاب، چاپ چهاردهم.
۱۵. ——— (۱۳۹۳)، *مقدمه‌ای در آموزه‌های اقتصادی و مالی اسلام*، نشر آماره، چاپ اول.
۱۶. ——— (۱۳۹۴)، *سلسله مباحثی در روش‌شناسی و فلسفه اقتصاد*، نشر آماره، چاپ اول.
۱۷. ——— (۱۳۹۴)، *ابعاد اساسی در اخلاق و اقتصاد*، تهران، انتشارات سمت.

یداله دادگر

دانشگاه ایلی‌نویز

آوریل ۲۰۱۵

یک یادداشت

کتاب اصول ثروت ملل اولین کتابی است که در اقتصاد کلاسیک از زبان فرانسه به فارسی توسط محمدعلی فروغی ترجمه و در سال ۱۲۸۴ منتشر شده است. چون ترجمه چنین موضوعی برای اولین بار در ایران صورت گرفته است؛ لذا معادل‌یابی اصطلاحات فرانسه به فارسی در حوزه علوم اقتصادی مهارت خاصی را می‌طلبید که آن هم از عهده ادیبی چون محمد علی فروغی - مصحح کلیات سعدی - بر می‌آمد و به نوعی آن را تالیف نموده و تبدیل به یک اثر با ارزش نموده است. مرحوم فروغی با توجه به شناختی که از دو جامعه اروپا و ایران داشت تمام تلاش خود را برای هرچه بهتر شدن ترجمه انجام داده است چون در کتاب مباحثی جدید مثل مالیات و بیمه مطرح شده که قطعاً با حالت تفصیلی که در اروپا بوده در ایران زمان قاجار مطرح نبوده است. واژگانی که مرحوم فروغی در این کتاب به کار برده پایه‌ای برای معادل‌یابی‌های فارسی در حوزه علوم اقتصادی در سال‌های بعد شده است. مقدمه جامع دکتریداله دادگر هم به غنای کتاب افزوده و مختصات علم اقتصاد را به صورت عمیق و دقیق به تصویر کشیده است. در این کتاب سعی کردیم مطالبی که نیاز به توضیح داشته و نیز معادل‌های انگلیسی پاورقی‌ها داخل کروشه درج شود و برخی واژه‌ها اعراب‌گذاری شود. امیدوارم خطاها و لغزش‌ها به خصوص در معادل‌یابی‌های فرانسه به انگلیسی به حداقل رسیده باشد. با این حال از همه دانش‌پژوهان درخواست دارم نظرات و پیشنهادات خود را از طریق نشرآماره انعکاس دهند.

فرهاد نوع‌پرست

۱۳۹۶

هو العزيز

اصول علم ثروت ملل

يعنى اكونومى پلتيك

ترجمه و نگارش ميرزا محمد على خان بن ذكاء الملک

[معروف به محمد على فروغى]

مدرسه علوم سياسى

[۱۲۸۴ هجرى خورشيدى]

دیباچه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بعد الحمد والصلوة؛

کتابی که به نظر مطالعه‌کنندگان می‌رسد رساله‌ای است برای درس و تدریس علم ثروت ملل، یعنی «معرفت به قوانین و کیفیات ازدیاد ثروت مملکت و سایر امور راجع به آن». این علم از اصول و مبانی سیاست مُدُن می‌باشد و هرکس داخل در امور سیاسی یعنی مملکت‌داری است ناچار باید دارای این دانش باشد. تکمیل علم ثروت ملل در مملکت فرنگ از کارهای بزرگی است که در همین اواخر شده و فی‌الحقیقه می‌توان گفت از علوم مُسْتَحْدَثَه‌ای^۱ است که تازه مُدُون گشته و مبنی بر بنا و اساسی محکم و قواعدی عقلی و حسی می‌باشد. شاید در ممالک ما رسائل و اوراقی که از سیاست مُدُن گفت و گومی نماید دارای بعضی مطالب متعلقه به علم ثروت باشد اما مسلماً به آن تفصیل و اِتْقَان^۲ و نظم و ترتیب صحیح که حالا در مغرب زمین معمول است نبوده و با آنکه در این عصر و زمان بعضی از علوم جدید را به زبان فارسی ترجمه نموده، دانشمندان ما به این علم نپرداخته‌اند.

نظریه اهمیت و لزوم آن برای اجزاء وزارت خارجه و سایر دوایر دولتی، مدرسه علوم سیاسی^۳، از بدو تأسیس و افتتاح، این علم را جزء مواد تدریس مدرسه قرار داد ولی تاکنون

[۱. علوم مستحْدَثَه یعنی علوم جدید]

[۲. محکم، استوار]

[۳. مدرسه علوم سیاسی یکی از مدارس آموزش عالی در ایران دوره قاجار و در حوزه علوم سیاسی است که در سال ۱۲۷۸ شمسی به پیشگامی میرزا حسن مشیرالدوله (پیرنیا) و به فرمان مظفرالدین شاه تأسیس شد.]

هرچه تدریس شده از خارج بوده و متعلمین^۱، مطلب و درس‌های خود را استکتاب^۲ و استنساخ نموده تا این اوقات، برای تسهیل کار محصلین و تخفیف زحمت متعلمین و رواج و شیاع این علم که دور و نزدیک از آن بهره‌برند و بصیرتی در امور ثروت مملکت حاصل نمایند، جناب جلالت مآب اجل اکرم میرزا حسین خان مؤتمن‌الملک رئیس کابینه وزارت جلیله خارجه دام اجلاله که از جانب برادر روشن‌گهر خود جناب مستطاب اجل اکرم میرزا حسن خان مشیرالملک وزیر مختار دولت علیه ایران مقیم دربار دولت روس ادام‌الله اقباله العالی به کلیه امور مدرسه مبارکه علوم سیاسی نظر دارد و مخصوصاً علم ثروت ملل را خود در این دارالعلم تدریس می‌نماید. فرزند وی میرزا محمدعلی خان را که از معلمین این دارالعلم است فرمان داد یکی از کتاب‌های تدریسی علم ثروت را که معتبر است و در مدارس فرنگ درس می‌دهند از فرانسه به فارسی ترجمه کنند، مگر طبع و منتشر نماید بعد از آنکه به نام همایون اعلیحضرت قوی شوکت شاهنشاه جم‌جاه معارف پناه مظفرالدین شاه خلدالله ملکه و سلطانه که مؤسس این اساس عالی است بیارایند و القاب صاحب مکرمت را که این دلالت خیر نموده، یعنی حضرت مستطاب اجل معظم میرزا نصراله خان مشیرالدوله وزیر امور خارجه ضاعف‌الله اجلاله را نیز طراز^۳ این دیبای معلم قرار دهند و برشان و رتبت بیفزایند.

میرزا محمدعلی خان اطاعت امر نموده این کتاب را به عبارتی سهل و ساده که از اشکال دور و به فهم نزدیک باشد ترجمه کرده ساخت و پرداخت؛ و البته مطالعه‌کنندگان محترم می‌دانند که این رساله برای درس و تدریس ترجمه و تألیف شده، از این جهت مطالب را موجز یعنی به لفظ اندک و معنی بسیار نوشته و از اکثار و اطناب احتراز و اجتناب نموده. بنابراین هرکس بی‌معلم این کتاب بخواند باید دقت کند و امعان نظر نماید، چه، مطالب عقلی و عمیق بلکه حکمتی و دقیق است و هرچه بیشتر در آن غور و خوض^۴ فرمایند بهتر مستفیض گردند. امید که این خدمت در حضرت ابنای وطن پسند افتد و در محضر مبارک جناب مستطاب معظم مشیرالملک دام اقباله العالی که مدرسه سیاسی برای ما تأسیس فرمود کار هدیه ناقابل کند.

[۱. دانشجویان]

[۲. جزوه نویسی]

[۳. زینت]

[۴. در مورد موضوعی فکر کردن]

وانالعبداالاقفل محمد حسین الاصفهانی المتخلص به فروغی الملقب به ذكاء الملك،
مدیر مدرسه سیاسی و صاحب امتیاز روزنامه تربیت غفرالله له ولوالدیه.

مصنف فرانسوی اصل کتاب

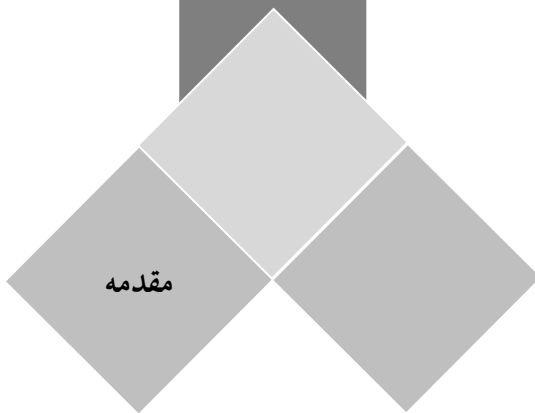
^۱Paul Beauregard

نام دارد.

---

[۱]. پُل بیرگارد (۱۸۵۳-۱۹۱۹) سیاستمدار فرانسوی است. در سال ۱۸۷۶ دکترای حقوق گرفت و به تدریس حقوق تجارت پرداخت. در سال ۱۸۸۱ به دانشکده اقتصاد دانشگاه پاریس رفت و در سال ۱۸۹۱ روزنامه اقتصادی لموند اکونومیک را تاسیس کرد وی علاوه بر تدریس مسئولیتهای دولتی نیز داشت. عنوان کتاب او که توسط فروغی ترجمه شده است عبارتند از: *Éléments d'économie politique*: [=
elements of political economy]

تعریف علم ثروت^۱: انسان دارای حوایجی^۲ است که دوره حیات ناچار آن‌ها را مکرر می‌نماید و هرچه تمدن ترقی کند عده آن حوایج زیاد می‌شود. بنابراین، انسان مقداری از وقت و قوای خود را به مصرف می‌رساند برای اینکه اشیاء مادی لازمه بقای وجود و راحت خود را فراهم کند. آن اشیاء مادی، ثروت می‌باشد و موضوع علمی است که ما از آن گفت‌وگو می‌کنیم و این عمل، بیان حقیقت و احوال مختلفه ثروت را می‌نماید. لکن نباید تصور کرد که علم ثروت بیان طُرُق مخصوصه‌ای است که به واسطه آن‌ها اشیاء مادی را که عبارت از ثروت باشد می‌توان فراهم آورد، مثلاً طریق فراهم کردن و پختن نان یا دوختن لباس و تهیه سایر ثروت‌ها در این علم مذکور نمی‌شود؛ چه، آن مسائل راجع به فنون مخصوصه‌ای است. علم ثروت بیان امور کلیه می‌نماید و تحقیق می‌کند که علت و شرایط وجود ثروت و ازدیاد و توزیع آن چیست.

اجمالی از امور راجع به ثروت: اگرچه علم ثروت را منحصر در بحث امور کلیه نمودیم، مع‌هذا موضوع آن بسط و تفصیل زیاد دارد، چنانکه از نظر اجمالی که اکنون به آن امور می‌پردازیم به ثبوت خواهد رسید. هرگاه حال نوع بشر را در اوایل ظهور و خلقت در مد نظر درآوریم، البته زمانی به تصور می‌آید که، در آن زمان، امور راجع به ثروت به قدری ساده بوده که قابل توجه و تحقیق نباشد. به این معنی که نوع بشر یک جا جمع نبوده و هر فردی تنها می‌زیسته و وجود خود را به واسطه صید و شکار یا تملک محصولات طبیعی از قبیل نباتات و اقسام میوه

---

1. Économie Politique [= Political Economy]

۲. نیازها؛ نیاز و ارضای نیاز از مفاهیم اصلی در تئوری‌های اقتصاد خرد می‌باشد.

حفظ نموده و در این صورت، زندگانی و امور ثروتی طول و تفصیلی نداشته و انسان ثروت لازمه خود را به طرق بسیار سهل و ساده فراهم می‌نموده و به مصرف می‌رسانیده و هر وقت گرسنگی و سرما دوباره او را محتاج به آن اشیاء می‌کرده مجدداً به تهیه آن‌ها می‌پرداخته است.

همین که انسان حال خانواده‌ای اختیار کرد، اول قدم را در راه تشکیل هیئت اجتماعی برداشت. ترتیبات جدید به میان آمده و امور زندگانی قدری تفصیل پیدا نموده. یعنی خانواده البته در تحت اقتدار یک نفر رئیس باید باشد، پس تکالیف زندگی مابین اعضای خانواده تقسیم می‌شود و به عکس، در بعضی مواقع جمعیت از اعضای خانواده مشغول انجام مقصود واحد می‌شوند و در ضمن، حال مال‌اندیشی هم برای انسان حاصل می‌شود. ثروتی را که فراهم می‌کند بی‌ملاحظه به مصرف نمی‌رساند، بلکه کم‌کم عادت می‌کند که مقداری از آن را کنارگذارد و ذخیره کند تا در موقع تنگدستی به کار رود یا مساعی آتیۀ او را سهل نماید. بنابراین، زندگانی انسان از حیث امور ثروتی در تحت قاعده در می‌آید و برای تولید ثروت دارای آلت و اسباب می‌گردد. به عبارت اخیری، دارای سرمایه می‌شود و آن سرمایه، یا عبارت است از موالید و مواد اصلیه که از زمین استخراج می‌کند و هنگام فرصت آن را تبدیل و تحویل می‌دهد، یا آلات و افزاری که زحمات او را سهل‌تر و مفیدتر می‌نماید، یا گله و رمه که شیروپشم آن به کار او می‌خورد؛ و اگرچه این امور حالا به نظر ما خیلی سهل و ساده می‌آید، در ابتدای حال انسان البته بتدریج واقع شده و بعد از تحصیلی تجارب و کشف مطالب و مجاهدات و اختراعاتی که قابل توجه و شایسته تحقیق و تدقیق می‌باشد.

چون خانواده‌ای چند به هم پیوسته هیئت اجتماعی تشکیل دادند تفصیل مسائل ثروتی بیشتر شده و امور جدید روی داده، چه، در آن حال تسلط رئیس خانواده بر اعضای آن تخفیف می‌یابد و هرکس به اندازه‌ای مختار می‌شود که برای خود کار کند و دارای ثروت شود و به زودی درک می‌کند که عوض اینکه قوای خود را برای تحصیل تمام مایحتاج خویش پراکنده کند بهتر است آن قوا را صرف انجام کار واحد نماید. پس، یکی مشغول فراهم کردن گندم می‌شود، دیگری آلت و افزار می‌سازد، ثالثی لباس تهیه می‌کند و قس علی‌هذا. بعد از آن، این فراهم‌کنندگان ثروت بنای معاوضه و مبادله کردن محصولات خود را می‌گذرانند. لهذا ثروت بعد از تولید شدن و قبل از مصرف رسیدن دست به دست می‌گردد، یعنی ما بین تولید و مصرف شدن ثروت یکی نوع امور تازه روی داده که عبارت از دوران ثروت است.